

ZRINKA BREGLEC

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

zrinkabreglec@gmail.com

**PRIKAZ *Povijesti hrvatske usmene
književnosti***

BIBLIOGRAFSKA OZNAKA PRIKAZANOG DJELA:

Stipe Botica. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb:
Školska knjiga, 2013.

Knjiga *Povijest hrvatske usmene književnosti* autora Stipe Botice izašla je 2013. u izdanju Školske knjige. Već se jednim pogledom na Kazalo lako može uočiti glavna odrednica ove knjige, koja ju razlikuje od svih ostalih djela koja se bave usmenom književnošću – to je sveobuhvatnost. Ova knjiga nudi sveobuhvatan pogled na usmenu književnost, pogled na kakav najčešće nismo navikli kada se poželimo pozabaviti hrvatskom usmenom književnošću. Najčešće nailazimo na nesamostalne povijesti u sklopu povijesti pisane književnosti (npr. Maja Bošković-Stulli – Divna Zečević, *Usmena i pučka književnost*, knj 1. iz edicije *Povijest hrvatske književnosti*) ili djela koja se fragmentarno bave usmenom književnošću, tj. samo jednim aspektom usmenog stvaralaštva (u ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* izašle su *Usmene lirske pjesme* Stipe Botice, *Usmene pripovijetke i predaje*, Maje Bošković-Stulli, *Folkorno kazalište*, prir. Ivana Lozica, *Usmene epske pjesme*, Davora Dukića, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* Josipa Kekeza). Najveća prednost knjige *Povijest hrvatske usmene književnosti* Stipe Botice jest ta da ona obuhvaća kompletan povijesni i žanrovski pregled cjelokupne hrvatske usmene književnosti u kojemu se prožimaju sinkronija i dijakronija, književnost i kulturna antropologija.

Iz prve odrednice knjige proizlaze i druge dvije – sustavnost i interdisciplinarnost. Ni u jednom se trenutku iz vida ne ispušta ono čime je cjelokupna usmena književnost obilježena i što uopće omogućava njezino postojanje – interferencija s recipijentima i njihovom svakodnevnicom te očitovanje svakodnevnice u diskurzivnim usmenim praksama. Dakle, osim što je svaki žanr posebno iscrpno književnoteorijski opisan i precizno seciran usmenoknjiževnom teorijskom aparaturom, ni u jednom trenutku nije zanemarena ona dimenzija kojom je usmena književnost najviše obilježena i u kojoj ona živi – kulturnoantropološka dimenzija¹. Unutar općenitog književnoteorijskog i kulturnoantropološkog okvira književne usmenosti autor cjelokupnu hrvatsku usmenu književnost klasificira u sedam žanrovskih razreda: *lirika, epske usmene pjesme, usmene prozne vrste, drama, govornički oblici, jednostavni oblici, rubni usmenoknjiževni oblici*.

Prvi su žanr razrađen u knjizi lirske usmenoknjiževni rodovi i vrste. „Najranija faza ljudske duhovnosti“, ali i „trajno stanje sadašnjosti“, „bliska povezanost riječi i osjećaja, govora i pokreta, simultaneizma i sinkretizma“, „antropološka kategorija“ samo su neke od sintagmi i definicija kojima autor opisuje usmenu liriku, ističući pritom ikoničnost, tj. čvrstu i smislenu veza između riječi i značenja te konkretizam kao dvije trajne oznake usmene liričnosti ili autorovim riječima: „ut pictura poesis“. Što se tematike usmene lirike tiče, autor ističe da su to nedvojbeno „ljepota“ i „ljubav“, pri čemu nedokučivost geneze tih dvaju dominantnih semantičkih polja objašnjava citirajući Kanta: „... ljubav je stvar osjećanja. A ne volje. Ne mogu voljeti zato što hoću, još manje zato što moram“. Osim antropoloških kategorija s kojima autor povezuje usmenu liriku, poseban naglasak

¹ Koja inače nedostaje studijama o usmenoj književnosti, bile one samostalne bile u sklopu povijesti pisane književnosti.

stavlja i na stilistička i versifikacijska obilježja usmene lirike. U sklopu je ovog poglavlja velika pažnja posvećena *fenomenu* bugarščica. Osim teorijskog okvira bugarščica i povijesti njihova nastanka, Botica izdvaja desetak reprezentativnih primjera (od ukupno 85 bugarščica koliko ih je, prema Maji Bošković-Stulli, poznato) „u kojima se vidi njihova sadržajna, izražajna i funkcionalna specifičnost, ali i pripadnost hrvatskome kulturnom okružju“. (235. str)

Sljedeće, najopširnije, poglavlje čini studija o hrvatskim epskim usmenim pjesmama. U njemu autor prikazuje interakciju između usmenog stvaralaštva i recipijenata, između funkcije fikcije i zajednice, pri „čemu svakako upozorava da je tema tj. ono o čemu se opjevava, pripovijeda, zamišljena konstrukcija koja se ostvaruje kao dinamička struktura u kojoj aktivno sudjeluju svi akteri, posredno ili neposredno“. (248. str) Autor posebno objašnjava raskorak između izvedbe, performativa i onoga što već postoji u kolektivnoj svijesti, pri čemu naglašava da su uglavnom svi znali ono što je bilo važno zajednici, stoga takva djela i nije trebalo zapisivati ili nije imao tko jer su komunkanti kojima su takve teme bile važne pripadali bespismenom tipu², a to pak kasnije predstavlja problem istraživačima usmene književnosti. U istom poglavlju autor objašnjava suodnos povijesti i poezije. Teme epskih pjesama su „izrazito povijesne tematike, a u njima prevladavaju junački i viteški likovi“, ali autor naglašava da se ne smiju pritom zanemariti ni mitske teme ili teme iz svakodnevnog života koje se povremeno pojavljuju u epskim pjesmama. Dominantni su likovi, prema tome, također povijesni, a neki, kojima autor oprimjeruje povijesnu tematiku, su: Nikola Zrinski, Janoš Hunyadi (vojvoda Janko ili Sibanjanin Janko)³, Marko Kraljević⁴, Hasan-paša Predojević⁵, Ivo Karlović, Ivo Senjanin⁶, Mijat Tomić⁷... Posebno je zanimljivo razmatranje lika Marka Kraljevića. Autor donosi pregled povijesne percepcije njegovih karakternih osobina nazivajući ga „polivalentnim junakom“. I u poglavlju o lirici i u poglavlju o epici autor kronološki ističe hrvatske književnike u čijim se djelima najviše osjeća utjecaj usmene književnosti te rukopisne zbirke koje su za usmenu književnost najznačajnije.

U trećem se poglavlju autor bavi usmenim proznim vrstama u koje spadaju redom kako ih autor navodi: priča, mit, bajka, predaja, legenda, basna, anegdota i parabola, vic te priča(nje) iz života. Osim geneze i književnog okvira, autor sve spomenute oblike smješta i u širi kulturnoantropološki okvir. Što se geneze i proizvodnje priče tiče, autor uspoređuje „kamen sjećivo“ kao kulturni znak s proizvodnjom priče kao kulturnog znaka pri čemu potonji proces nije tekao tako glatko, tj. nije bio tako lako

2 Pritom treba na umu imati, autorovim riječima, da bespismenost nije isto što i nepismenost. Nepismenost je nepoznavanje pisma u pisanoj kulturi. Gdje uopće nema pisma, ne može se govoriti o nepismenosti, tamo vlada bespismenost. (53. str)

3 Otac hrvatsko-ugarskog kralja Matije Korvina.

4 Turski vazal koji je navodno poginuo na Rovinama 10. listopada 1394.

5 Slavni osmanski vojskovođa u 16. st.

6 Pravim imenom, navodno, Ivan Vlatković, glavni lik uskočkih pjesama.

7 Glavni lik hajdučkih pjesama.

prihvaćen kao „iznimna ljudska djelatnost“. U poglavlju o mitu, osim što ga predstavlja kao „zahtjevnu kategoriju, prijenos iz zamišljanja u smisao“, autor ističe važno djelo Radoslava Katičića (njegovu trilogiju, od 2014. tetralogiju) koji se najviše bavio slavenskim mitskim predodžbama i božanstvima. Za bajku su, prema autoru, najvažnije kategorije poimanja „života i smrti“ jer je „u bajkama smrt eliminirana ili bar ublažena svojom univerzalnošću“. Predaje „čuvaju biljeg lokalnoga na svim razinama“, legende „tematiziraju neke općeljudske sadržaje koji su drugačije naravi od predaja i često dotiču idejne, religijske i filozofske teme“ (legenda o blaženom Vladimiru, legenda o svetome Jurju, o Ivanu Zlatoustom, svetoj Katarini samo su neki primjeri koje donosi autor), pri čemu su, prema autoru, „proroštvo i zakletva“ od velike važnosti za legendarnu žanrovsku pripadnost. U basnama neljudski karakteri zamjenjuju čovjeka, a tematiziraju „povjerenje, ljubav, prijateljstvo, ravnopravnost, podčinjenost“. Anegdote obilježavaju stilizacije u obliku oštre dosjetke, „akteri su dinamični, vole prirodu, vino, prijateljstvo, šalu i smijeh“, važno obilježje anegdote je satiričnost i ironija, a utemeljene su na stvarnom događaju. Veza aktera anegdote sa zavičajem „pravi je odslik duhovnosti svakoga kraja“.

U, posljednje, poglavlje o rubnim usmenoknjiževnim oblicima autor ubraja priče iz svakodnevlja, grafite i epitafe, za koje posebno ističe kulturnoantropološke odrednice pa tako za grafit autor kaže da imaju „identifikacijsku funkciju“, a nju definira kao „antropologijsku potrebu za očitovanjem“, dok se epitafom „uspostavlja životna veza koja nije prekinuta trenutkom smrti jednoga od komunicanata“, a njihova je bitna odrednica „simbolizacija“ – i to u smislu znakova što ih je rabila određena zajednica, a „simbolika je važan dio identiteta“.

Ova knjiga nije samo povijest hrvatske usmene književnosti, plošni dijakronijski prikaz usmene i književnosti koja je nastala njezinim utjecajem, ovo je i povijest percepcije i recepcije usmene književnosti, ali i prikaz njezine praktične funkcije – funkcije proizvodnje reprezentacija i funkcije performacije kulturnih obrazaca i simbola. Često je običaj da se usmenoj književnosti ne pristupa kao književnoj posebnosti niti kao specifičnome književnokulturnom i kulturnoantropološkom fenomenu. Usmena se književnost rijetko kad promatra sama po sebi i po svojoj specifičnoj i jedinstvenoj ulozi u nekoj kulturi, već u odnosu na ono što smatramo *dobrom, vrijednom, umjetničkom* pisanom književnošću. Prema takvu shvaćanju, naravno, usmena se književnost ocjenjuje kao manje *vrijedna, neumjetnička, ništavna*, dok se njezin praktični aspekt zanemaruje. Ova je knjiga pobuna protiv takva antagonističkog metodološkog pristupa usmenoknjiževnom fenomenu te inzistira na posebnim kriterijima i pristupima u znanstvenom proučavanju koji u obzir uzimaju ono što je relevantno za usmenu književnost – konkretna, praktična funkcija i uloga u nekoj kulturi, a ne (samo) čist estetski dojam, iako autor svaki žanr kojim se u knjizi bavi oprimjeruje pomno odabranim i estetski reprezentativnim oblicima. Štoviše, autorov je stav izrazito afirmativan i

beskompromisan. Taj svoj stav autor najbolje ocrtava citirajući Francisa Bacona: „Bolje je ne imati nikakvo mišljenje o Bogu, nego mišljenje nedostojno Boga.“ Autor tvrdi da je jednako s izvornim značenjem pojma primarne usmenosti, „fenomenom koji ima dosta imanentne snage i značajnosti da mu i ne treba neki drugi vanjski čimbenik da bi ga odredio, on ima svoju svrhovitost“.

Autor ne prikazuje samo povijest žanrova hrvatske usmene književnosti i interreferenciju usmene književnosti s pisanom, što bismo možda očekivali od jedne knjige koja nosi naslov *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Kulturnoantropološka crta ovu knjigu razlikuje od svih ostalih povijesnih pregleda, a interdisciplinarni pristup i analogije s drugim kulturnim pojavama i drugim semantičkim poljima demistificiraju usmenu književnost i otkrivaju je kao sveprisutan društveni i kulturni fenomen. Pažljiv će čitatelj između redaka teorije i poetike usmene književnosti te redaka kulturne antropologije lako iščitati koju ulogu igra i na koje je načine u našim umovima konstruirana pripadnost nekoj zajednici i kako je sama ta zajednica, posredstvom kulturnih simbola koji služe kao sredstvo unutarnjeg prepoznavanja, nekoć formirala ili kako danas formira odrednice vlastita identiteta.